ОТ„СЕРАФИМ“ ДО…ЮЖНА АФРИКА ИЛИ ЗА „ДИАЛОГА“ МЕЖДУ ЛИТЕРАТУРА И ГЕОГРАФИЯ И ИКОНОМИКА В ПРОГИМНАЗИАЛЕН ЕТАП

Красимира Т. Танева

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме: *Статията предлага вариант за междупредметна интеграция (литература и география и икономика) в обучението по литература в прогимназиален етап. Позоваваме се на съвременни теоретични концепции за четенето, преподаването на литература и развиване на ключови компетентности у учениците. Използвани са видео ресурс, текст от чужд и български автор и е предложена тема за дискусия, ориентирана към морално-етичен проблем.*

Ключови думи: *междупредметна интеграция, четене, ключови компетентности*

FROM "SERAPHIM" TO...SOUTH AFRICA OR ON THE DIALOGUE BETWEEN LITERATURE AND GEOGRAPHY AND ECONOMICS IN THE PRE-GYMNASIAL STAGE

Krasimira T. Taneva

Plovdiv University "Paisii Hilendarski"

Abstract: *The article proposes an option for cross-curricular integration (literature and geography and economics) in the teaching of literature at the junior high school level. We refer to modern theoretical concepts for reading, teaching literature and developing key competencies in students. A video resource, a text by a foreign and Bulgarian author are used, and a topic for discussion is proposed, oriented towards a moral and ethical problem.*

Keywords: *cross-curricular integration, reading, key competencies*

Днес е все по-актуален проблемът за четенето и как трябва да се преподава литература в училище, кои произведения да са във фокуса на читателското внимание на обучаемите, дали е възможно художественият текст да „диалогизира“ с текстове от друга социокултурна сфера. Различните методически концепции и последвалите решения в повечето случаи се основават на традиции в родното образование, но не се отчитат субективни фактори – читателските интереси на ученика, неговите избори на текст, които днес често се формират чрез различни дигитални платформи, „рекламата“ на книги от инфлуенсъри, които налагат своя литературен „вкус“. Все по-често общуването с художествената литература в училище е с оглед на финални изпити и необходимите за това знание за: автор, епоха, жанрови проекции и родови специфики, основни проблеми, теми, мотиви; обучаемите постепенно губят чувствителност към текста, определено не

усещат интелектуалната провокация от „разговора“ с художествената творба, защото преподаването на литература в училището според Цветан Тодоров *подтиква към осмисляне не на човешката природа, на индивида и обществото, на любовта и омразата, на радостта и безнадеждността, а на критически традиционни или модерни понятия. В училище се учи за какво говорят не творбите, а критиците*[1]. Констатацията на изтъкнатия философ и литературовед е актуална 19 години по-късно и е предупреждение, че разривът между младия читател и словото е неминуемо, ако не осъзнаем, че удоволствието от художествения текст или други[2] текстове е в личния прочит, в откриването на индивидуалните истини, във възможността да припознаеш себе си в „разказаното“ или да „видиш“ други светове, друга култура.

Традиционната методическа стратегия при преподаването на литература днес в училище е подчинена на прилагане на анализационни техники само върху художествения текст, който е в учебната програма; рядко се използват текстове от друга социокултурна сфера, игнорирани са произведения от чужди автори (в прогимназиален етап изучаваните произведения на чужди автори са 7). Този стереотип в нашата образователна система довежда до: непознаване на *Другия*[3] и последиците от това – липса на разбиране, на емпатия, на културна рефлексия.

Така очертаните проблеми в обучението по литература налагат смяна на методическите концепции и предлагане на възможности за нов подход в педагогическото взаимодействие. За теоретична рамка на нашата разработка се позоваваме на теоретичните идеи за междупредметната интеграция и *Концепция за нови учебни програми по български език и литература (БЕЛ)* (този документ засега е само проект, но нашата цел е да „преведем“ идеите за ново образование чрез конкретен вариант на урок в 6. клас по литература):

1. Междупредметната интеграция като педагогическа практика може да окаже влияние върху резултати от дейностите на учениците в когнитивен (мислене, умения за анализ, синтез, оценка) и образователен (формиране и развиване на компетентности) контекст. В урока ще използваме следните теми от учебната програма по *география и икономика* за 5. клас: „Характеризира населението на Африка – брой, разпределение, външни белези, бит и култура. Коментира типични проблеми на населението – бедност и неграмотност“. [4]

2. *Обучението по БЕЛ полага като своя първостепенна обществена задача стимулирането на учениците към интелектуална, морална и емоционална ангажираност със света по пътя на разбирането на споделения чрез текстове културен опит.* Разказът „Серафим“ в 6. клас е произведение, чиято проблематика-милосърдие, състрадание, емпатия, има своите проекции и днес. Текстът на Йовков поставя актуалния етичен проблем за отношението към непознатия, за отговорността към другия, за начините да се чувстващ щастлив.

3. *В обучението по БЕЛ се преосмисля понятието четене, разбирано не само като техническо умение, а и като умения за откриване, извличане, преобразуване и интерпретиране на информация от нехудожествен и художествен текст*. В урока ще бъде използван текстът на Хелън Ръсел „Човечност“ от „Атлас на щастието“. В увода към книгата си тя споделя: „Тази книга е вдъхновена от прекрасните изповеди, които слушам в течение на години. Крайният резултат е каталог от културни традиции, който

[1] https://bg.mondediplo.com/2007/02/article211.html

[2] Под *други текстове* имаме предвид мемоари, спомени, биографии, интервюта, пътеписи, писма, есета, комикси

[3] Терминът е заимстван от Цветан Тодоров от книгата му „Завладяването на Америка. Въпросът за Другия“

[4] https://www.mon.bg/nfs/2023/11/up_v_geo.pdf

дава хоризонтална картина на щастието и на идеята за добър живот по целия свят“(Ръсел 2019:2).

4. *Екипна работа, дискусии, дебати, въвеждане на нови перспективи към темата/проблема, създаване на връзки – между вече усвоени и нови знания, с извънпредметния и с житейския контекст.*[5] В предложената методическа концепция за урок учениците ще обсъждат проблема за милосърдието и взаимоотношенията днес, като фокусът на комуникацията е и върху мисълта на Джон Ръскин *Вярвам в благородството на човешката природа, във величието на силата ѝ, в пълнотата на милосърдието и в радостта в любовта.*

Образованието през 21. век вече не е насочено само към фактологическото знание, към стереотипи, а към преодоляване на доминираща педагогическа философия, която Салман Кан метафорично обобщава „знание за света тип щвейцарско сирене“(Кан, 2021:91-95). В глобалния свят не е достатъчно познаване само на собствената култура, необходимо е човек да умее да „вижда“ света в неговото многообразие, процеси, сходства и различния. Според Хофстеде междукултурната комуникация има 3 етапа: осъзнаване, познаване, умение. „Осъзнаването е началото – това е разбирането, че аз нося определен софтуер на ума и че другите, които са израснали в друга среда, имат друг софтуер на ума. Познаването – общуването с други култури предполага докосване и разбиране на герои, ритуали, символи.“[6] *(Хофстеде, 2001:322).* Тази концепция на Хофстеде кореспондира и с новите стратегии за изучаването на учебния предмет *география и икономика* в училище. В своето изследване „Съвременни аспекти на системата „Обучение по география“ Росица Владева очертава новите перспективи при обучението по този предмет, а именно: „хуманизация на географското образование; то осигурява фундамент за развитие на способността за защита на правата на хората; за разбиране на алтернативните гледни точки; за разбиране, приемане и оценяване на културното разнообразие“ (Владева 2016:45) [7]

Изведените теоретични постановки ни дават основание да предложим урок по литература в 6. клас, в който: да се интегрират знанията на учениците за континента Африка „характеризира населението на Африка – брой, разпределение, външни белези, бит и култура“[8]; да се съпоставят ключови проблеми от разказа „Серафим“ с тези от текста на Хелън Ръсел; да се дискутира върху мисъл на Джон Ръскин. В структурирания урок обособяваме четири учебни ситуации.

Първа учебна ситуация: Учениците трябва да използват своите знания от 5. клас за Южна Африка – население, както и ключови етапи от политическото и социалното развитие на тази страна. За да актуализират знанията си, предлагаме използването на два ресурса – текст и видео[9]. Шестокласниците трябва да отговорят на следните въпроси: *Кои основни права на населението в Южна Африка са нарушение? Защо Нелсън Мандела се противопоставя на политиката на апартейд въпреки последиците за него?*

---

[5] https://www.mon.bg/nfs/2025/11/pr_bel_27112025.pdf
В курсив са теоретичните идеи от *Концепция за нови учебни програми по БЕЛ*

[6] https://cominfblog.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/05/d0bad183d0bbd182d183d180d0b8-d0b8-d0bed180d0b3d0b0d0bdd0b8d0b7d0b0d186d0b8d0b8-d181d0bed184d182d183d0b5d180-d0bdd0b0-d183d0bcd0b0-d185.pdf

7.https://www.researchgate.net/profile/Rositsa-Vladeva/publication/332859390_ROSICA_VLADEVA_SVREMENNI_ASPEKTI_NA_SISTEMATA_OBUCENIE_PO_GEOGRAFIA_Universitetsko_izdatelstvo_Episkop_Konstantin_Preslavski_Sumen/links/5ccd6bd892851c4eab815b84/ROSICA-VLADEVA-SVREMENNI-ASPEKTI-NA-SISTEMATA-OBUCENIE-PO-GEOGRAFIA-Universitetsko-izdatelstvo-Episkop-Konstantin-Preslavski-Sumen.pdf

[8] https://www.mon.bg/nfs/2023/11/up_v_geo.pdf

[9] https://www.youtube.com/watch?v=IU5RL4L5JSI

Кои ценности и тип взаимоотношения между хората ще се утвърдят според вас в Южна Африка след 1994, когато официално е премахната политиката на апартейд?

Апартейд

Апартейд е дума на африкаанс за „разделяне“ – буквално „отделеност“. Апартейд се използва за описание на дискриминационната политическа и икономическа система и расова сегрегация, която бялото малцинство налага на небелите хора в Южна Африка. Той се прилага от управляващата партия – Националната партия на Южна Африка – от 1948 г. до 1994 г. Според Закона за регистрация на населението от 1950 г., южноафриканците се разделят на четири категории: банту (чернокожи Южноафриканци), цветни (тези от смесена раса), бели и азиатски (индийски и пакистански южноафриканци). Законът е предназначен да запази върховенството на белите в страната. Ефектите от апартейда засягат всеки аспект от ежедневието. Към 1950 г. браковете между бели и небели южноафриканци са забранени, докато поредица от приети закони правят така, че повече от 80% от земята в страната да е заделена за бялото малцинство. Чернокожите мъже и жени са принудени да живеят в десет така наречени „черни земи“, където им е позволено да развиват бизнес. За да живеят и работят в определени „бели зони“, те се нуждаят от разрешителни. Болниците, линейките, автобусите и обществените места въобще са сегрегирани, а участието на небелите в правителството е напълно забранено. Въздействието върху небялото население на Южна Африка е ужасяващо. Законите често разделят цели семейства – ако родителите са бял човек и небял човек, децата им са класифицирани като „цветнокожи“. Между 1961 и 1994 г. 3,5 милиона души са насилствено отстранени от домовете им, земята им е продадена за части от реалната ѝ стойност, което обрича небелите на тежка бедност и отчаяние.[10]

Втора учебна ситуация: Учениците трябва прочетат текста на Хелън Ръсел „Човечност“ от книгата ѝ „Атлас на щастието“ и да отговорят на следните въпроси:

Кое е общото в посланията на Дезмънд Туту, Барак Обама и Джей Майду?

Чрез кои ключови думи са внушени идеите на тези лидери?

Защо за народа на Южна Африка *убунту* е доминираща философия за взаимоотношения?

В ерата на изкуствения интелект *убунту* необходим ли е?

Човечност

2013 г. възпоменателната служба в чест на Нелсън Мандела се предава по телевизионните екрани в цял свят. Барак Обама държи хвалебствено слово в Совето, Йоханесбург, и някъде по средата на затрогващата реч казва: „Има една дума в Южна Африка – *убунту* – която описва най-големия дар, който Мандела ни остави: философията си, че всички сме свързани заедно по начини, които са невидими за окото, че човечеството е едно, че осъществяваме себе си чрез споделяне с другите и че се грижим за тези до нас“ Тогава за първи път чух термина *убунту,* но бях твърде млада, за да оценя в дълбочина значението му по време на движението срещу апартейда. Но ми направи впечатление. И за известно време завладя ума ми.

–И така би трябвало да е – каза ми Вузи, родом от Велком, провинция Фрейсттат.– Убунту е етичен подход към живота, който е от решаващо значение за щастието. Става

[10] https://chr.bg/dosieta/vashiyat-kratak-gid-za-apartejda.html

дума за чувството на взиамосвързаност – да живееш в мир и хармония с другите, това е същността на човечеството.

– Големи стремежи, Вузи, големи стремежи.

– Но са правилни – каза той, защото как бих могъл човек да е щастлив, ако хората около него не са?

Концепцията е документирана за първи път през 1846 година, като начин да се изрази необходимостта от възстановяването на достойнството на африканските народи след жестокостта на колониализма. По-късно терминът започва да се използва от южноафриканците за утвърждаване на тяхната идентичност и ценност в противовес на наложените от колониализма.

……..

В интервюто по повод на книгата си „Бог има мечта“ Дезмънд Туту споделя пред Феанк Липман „*Убунту* е същността на това да си човек. *Убунту* означава,че сме хора чрез други хора. Не е възможно да сме пълноценни, ако сме сами. Създадени сме да зависим един от друг, създадени сме за семейство .И естествено моята човечност, е свързана с вашата човечност, и когато вашата човечност се засили, моята също става по-голяма.“

Убунту е да смяташ живота и добруването на друго човешко същество за висша ценност. То означава състрадание, уважение.

Джей Майду, бивш министър в кабинета на Мандела, твърди, че „трябва да създадем ново бъдеще, в което да има човечност, любов и състрадание. Не можем да пишем само за тях, а трябва да живеем така“ (Ръсел, 2019:192-196).

Трета учебна ситуация. В своята статия „Четенето, или още веднъж за образованието по литература и език“ проф. Александър Кьосев поставя актуални проблеми за обучението по литература, насочва вниманието ни към *digital natives* – читателите на 21. век. и предлага решения, които биха променили нагласите на учениците към четенето. Според изследователя „всяка среща с текста да бъде за младите доброволна и да бъде събитие, да им дава шанс да изпитат любопитство, после духовен ангажимент, провокация, вълнение, дори любов към това, което четат“. Той е на мнение, че не трябва да съществува „противопоставяне между „български“ и „не-български“ четива, между „популярни“ и „класически“ творби“, между печатни книги и електронни устройства (отпада и противопоставянето между словесен и визуален език, литературните произведения се учат заедно с филми, видеа, комикси, мемове, песни и пр.) [11] Като се позоваваме на тези теоретични възгледи на проф. Кьосев предлагаме учениците да открият общи универсални ценности в Йовковия разказ „Серафим“ и текста на Хелън Ръсел, като отговорят на следните въпроси:

Защо Серафим помага на непозната за него Павлина?

Кои според вас са мотивите му за благородната постъпка?

Като имате предвид творбата на Йовков и текста на Ръсел кои са универсалните морални принципи, които са основополагащи за двата народа/

Ако учениците от Южна Африка имат възможността да прочетат Йовковия разказ чрез кои уроци на Серафим биха ни опознали като народ?

Защо и при българите, и при южноафриканците откриваме сходни морални принципи за отношения между хората?

Четвърта учебна ситуация. Дискусия върху мисълта на Ръскин *Вярвам в благородството на човешката природа, във величието на силата ѝ, в пълнотата на милосърдието и в радостта в любовта. Предложената интерактивна форма е начин*

[11] https://www.marginalia.bg/cheteneto-ili-oshte-vednazh-za-obrazovanieto-po-literatura-i-ezik/

за развиване на комуникативни умения за структуриране на устно изказване, за споделяне на собствена позиция.

Да се преподава днес литература е предизвикателство, защото учителят трябва да събори „Берлинската стена“ на скуката и незаинтересоваността у своите ученици. Те не откриват в българската класика житейски отговори не защото авторите не са предложили такива, а защото фокусът към текста е изцяло върху „технологията“ му. Ако учителят потърси пътища за „сдобряване с книгата“ (по Даниел Пенак) и „отвори“ родната литература към чужди художествени светове, то апатията към текста може да се преодолее. В глобалния свят НИЕ не можем без ДРУГИТЕ.

Литература:

Кан, С. (2021). *Училището на света*, София: Изток – Запад.

Ръсел, Х. (2019). Атлас на щастието, София: Ера.

Владева, Р. (2016). *Съвременни аспекти на системата „обучение по география“*. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“. https://www.researchgate.net/profile/Rositsa-Vladeva/publication, [посетен на 12.01.2026]

Концепция за нова учебна програма по БЕЛ https://www.mon.bg/nfs/2025/11/pr_bel_27112025.pdf [посетен на 14.01.2026]

Кьосев, Ал. Четенето, или още веднъж за образованието по литература и език. https://www.marginalia.bg/cheteneto-ili-oshte-vednazh-za-obrazovanieto-po-literatura-i-ezik/ [посетен на 12.01.2026]

Тодоров, Цв. Загриженост за литературата. https://bg.mondediplo.com/2007/02/article211.html [посетен на 14.01.2026]

Учебна програма по география икономика. https://www.mon.bg/nfs/2023/11/up_v_geo.pdf [посетен на 14.01.2026]

Хофстеде, Х. *Култури и организации*. *Софтуер на ума.* София: Класика и стил. Достъпно от: https://cominfblog.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/05/ [посетен на 15.01.2026]